

משמעות

גליון 78
ויקרא תשפ"ה

דבר האירה

בין הזמנים - חודש החינוך

חזקה בין ההורים לילדים. ואז מגיע שיאו של החג - ליל הסדר וימי חול המועד - הזמן האידיאלי לפתח ולהעמיק את הקשר וההתחברות בין האב לבן.

הקשר מתחיל לפני ליל הסדר

בימים אלו, על כל אבא להעמיק את הקשר עם ילדיו לקראת ליל הסדר. **חשוב ביותר לראות שהימים של ההכנה לליל הסדר יהיו באופן שמכשיר ומקרב את הלבבות, בכדי שבליל הסדר כבר יהיו קרובים זה אל זה.**

נקודה זו משמעותית במיוחד: אב המצפה שליל הסדר יהיה רגע חינוכי משמעותי, אינו יכול להתחיל את המאמץ החינוכי בליל הסדר עצמו. עליו לבנות את הקשר ואת האמון במהלך ימי ההכנה לחג.

עיקר המצוה הוא **"למען תספר באזני בנך"** - שהאזון והלב יהיו פתוחים לקראת ליל החינוך הגדול. פתיחות זו מתאפשרת רק כאשר נבנה קשר אמיתי בין האב לבן בימים שלפני החג.

הזדמנויות חינוכיות בימי ההכנה לפסח

הימים שלפני פסח מלאים בהזדמנויות חינוכיות:

- 1. בדיקת חמץ** - אפשר לשתף את הילדים בבדיקה, להסביר את משמעותה, ולקשר אותה גם לחיפוש פנימי של "חמץ" בלב.
- 2. גיקיון הבית** - חלוקת תפקידים מתאימים לגיל הילדים מלמדת אחריות, שיתוף פעולה, ומשמעות המאמץ לקראת דבר חשוב.
- 3. הכנת המטבח לפסח** - לימוד מעשי של הלכות הכשרת כלים, הגעלה, ליבון ועוד.
- 4. קניות לחג** - שיתוף הילדים בבחירת המצרכים, שליחויות של אחריות.
- 5. הכנת ההגדה** - לימוד משותף של ההגדה לפני החג, פירושים, סיפורים, ואפשר גם להכין יחד רעיונות וחיידושים להגדה.

אחרי החג - המשך החינוך

חשוב לזכור שהחינוך אינו מסתיים עם צאת החג. ימי חול המועד וסוף בין הזמנים הם הזדמנות להמשיך את תהליך בניית הקשר והחינוך שהתחיל בהכנות לחג ובליל הסדר. לימוד משותף ופעילויות משותפות בימי חול המועד יכולים להיות המשך ישיר לחוויית הקרבה שנוצרה בליל הסדר.

חודש ניסן, הוא חודש החינוך, שכן בחודש זה חינכו את המשכן לאחר שבעת ימי המילואים והקרכת קרבנות הנשיאים, ושוב לאחר מכן מגיע חג החינוך שבו מקיימים מצות 'והגדת לבנך', ולמה דוקא בימים אלו חל תקופת 'בין הזמנים'. הדבר נראה לכאורה כפרדוקס שבימי חג המוקדשים לחינוך, מוסדות החינוך הרשמיים סגורים.

אלא שזוהי אכן בדיוק נקודת העומק של פסח: בחג הפסח ענין החינוך חוזר להיות מופקד בידי ההורים, ממש כפי שהיה אז בעת יציאת מצרים, כאשר האב קיבל את מצות **"והגדת לבנך"**. בחג זה מוטל על האב להשקיע הוא בעצמו בענין החינוך, מבלי להסתמך על אחרים שיעשו את תפקידו.

כיום נמצאים ילדינו ברוב השנה בבתי החינוך. המחנך העיקרי של ילדינו ובחורינו אינם ההורים אלא מוסדות החינוך, החברה והקהילה. בין הזמנים משנה את המשוואה הזו באופן דרמטי.

בין הזמנים הינו חודש שמלאכת החינוך מוטלת בעיקר על ההורים.

בתקופה זו, ובמיוחד בבין הזמנים של פסח, הילדים חווים מגוון רחב של מצבים ומעברים: זמני לחץ ועומס בהכנות לחג, זמני חירות ומנוחה, תקופות של שגרה מסוימת וזמנים מיוחדים של החג עצמו. למעשה, בימים אלו מקופלים כמעט כל המצבים שהילד יפגוש לאורך חייו - וכולם נחווים כשהילד נמצא לצד הוריו, לומד מהם, מתחנך ומפנים אורחות חיים.

להכיר באמת את הילד

ראשית כל, תקופה זו מאפשרת להורים להתבונן מקרוב בילדיהם, באופן שאינו מתאפשר בשגרת השנה. על ההורים לנצל הזדמנות זו ולעמוד מקרוב בטיב בניהם, לדעת היכן הם ומה הם עושים, לאן הולכים ועם מי מסתובבים.

חג הפסח חג הקשר

מתי יוכל האב להעמיק את הקשר עם בנו אם לא בבין הזמנים של פסח? זוהי תקופה שבה הילד נמצא בבית, והמשפחה עושה דברים ביחד: מנקים לפסח, אופים מצות, עושים קניות, מכשירים את הבית. הפעילות המשותפת הזו יוצרת שיתופיות

הנפש והחינוך

עבודה תמה בכל לבבכם ובכל נפשכם".

קריאה בשם - סימן לחיבה וקירבה

קריאה בשם האדם היא ביטוי של חיבה. כאשר קוראים למישהו בשמו, הדבר מבטא קרבה והכרה בחשיבותו, ומביא להרגשה של קירבה, כפי שמבואר בגור אריה' על הפרשה:

"לשון חיבה. פירושו, כאשר יקרא אותו בשמו הוא הוראה על שחפץ בנקרא וידוע אליו בשמו, שהרי קורא לו בשמו המיוחד לו, אבל כשמדבר עמו בלא קריאה, מורה כי אין מכירו וידועו בשמו, ולפיכך הקריאה בשמו הוא חיבה... הקריאה היא לשון חיבה לאותו שנקרא אליו הוא ידוע אצלו. ואם לא יקרא אותו בשמו אין זה רק שהוא חפץ בדיבור מה שהוא רוצה לדבר אליו, אבל כשקרא אליו בשמו לומר "משה" מורה על שהוא מחבב הנקרא וידוע אצלו."

כאשר מלמדים תורה, יש לפתוח את הלבבות בקריאה של חיבה. הדרך להחדיר תורה היא בעזרת קריאה בשמו של האדם, דבר שמגלה קירבה ומחמם את ליבו של התלמיד. חז"ל מלמדים אותנו (שבת ל, ב) כי רבה היה נוהג לפתוח בדברי בדיחותא כדי לפתוח את לבבות תלמידיו, ולאחר מכן היה נכנס ללימוד בעומק ובידא.

הדבר מבטא יחס של כבוד והערכה כלפי הזולת, ומבטיח שהכניסה תהיה מתוך קריאה של רשות ושל חיבה, בדיוק כפי שמשה רבנו היה נענה לקריאת ה' לפני כל דיבור וציווי.

**

"ויקרא אל משה" קריאה של חיבה

בדורנו כבר ברור לכולם שאהבה וחיבה הן תנאי הכרחי ללימוד. כדי שירצה האדם לקבל את דברי התורה והחכמה, יש קודם כל לפתוח את לבו, וענין החיבה הוא זה שגורם לאדם לפתוח את לבבו. כשיש חיבה, הלב נפתח, ואז הוא מוכן לקלוט את דברי התורה.

משה רבנו, הגדול שבנביאים, היה זוכה לקריאה של חיבה מהקב"ה לפני כל אמירה ודיבור, כפי שמבאר רש"י הקדוש על הפסוק **"ויקרא אל משה"** (ויקרא א, א):

"לכל דברות ולכל אמירות ולכל ציוויים קדמה קריאה לשון חיבה, לשון שמלאכי השרת משתמשים בו, שנאמר (ישעיהו ג, ג): 'וקרא זה אל זה'. מטרות הקריאה - חיבה ורשות שתי מטרות היו לקריאה זו:

1. קבלת רשות להיכנס בדברים.
2. קריאה של חיבה.

כפי שמבאר החתם סופר בספרו "תורת משה", וז"ל:

"על כל דיבור קדמה קריאה של חיבה, נמצא האי 'וקרא' משמש לשני דברים, קריאת רשות ליכנס, וקריאת חיבה."

משה רבנו השתמש באותה גישה עם עם ישראל כשהיה רוצה ללמד ולכבוש את ליבם, וכך היה מעורר אהבת השי"ת בליבם בעזרת דברי חיבה ואהבה, כפי שמבאר החתם סופר שם:

"אבל הכא במשכן כבש משה ליבם לעבודת ה' יתברך ע"י דברי חיבה ואהבה, כדי לעורר אהבת השי"ת יותר ויותר בליבם, שיעבדו אותו בכל לבבם ובכל נפשם ראו כמה גדל חיבתכם שבשביילכם נדבר עמי, וראוי לכם לעבוד למלך הכבוד האהוב אתכם כל כך

ליל סדר מרומם - מתנת השנה

ליל הסדר בדמיון ובמצוינות

כל אב יהודי, ימים ספורים לפני ליל הסדר, כבר מדמיון לעצמו את הלילה המיוחד העומד בפתח. בדמיונו עולה תמונה מושלמת: השולחן ערוך בכליו המיוחדים, הילדים יושבים סביב בבגדיהם החגיגיים, עיניהם בורקות מסקרנות. הוא רואה את עצמו מקריא את ההגדה בהתלהבות וברגש, את הילדים משתתפים בהתלהבות ושואלים שאלות חכמות, את האווירה הקדושה והמרוממת האופפת את הבית כולו. אך המציאות, כפי שכל אב יודע, מורכבת יותר. התינוק עלול להיות עייף ובכיין, הילדים הגדולים יותר עשויים להיות בלתי קשובים או להתעסק זה עם זה, והאווירה המרוממת שדמיון עלולה להתחלף בלחץ ותסכול. כיצד, אם כן, יוכל כל אב להנהיג ליל סדר מרומם ומשמעותי שישאיר חותם חינוכי עמוק בלב ילדיו? הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה פרק ז) מבהיר את השורש החינוכי של הלילה:

"מצוה להודיע לבנים ואפילו לא שאלו שנאמר והגדת לבנך לפי דעתו של בן אביו מלמדו כיצד אם היה קטן או טיפש אומר לו בני כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצרים ובלילה הזה פדה אותנו הקב"ה ויוציאנו לחירות ואם היה הבן גדול וחכם מודיעו מה שאירע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו ע"י משה רבינו הכל לפי דעתו של בן"

הכוח המיוחד של ליל הסדר להחדרת אמונה

הרה"ק האוהב ישראל מאפטא חושף בפנינו סוד גדול - הכוח המיוחד שיש לאב בליל הסדר דווקא להחדיר אמונה בלב ילדיו:

התורה הקדושה מורה לנו, דכל ימות השנה אף אם יואמר להבן הסיפור יציאת מצרים, לא יהיו אז הדברים מתיישבים בלבו ולא יכנסו באוזניו, כי זה תלוי באמונת הלב, ולא כל מוחא סביל דא... בליל פסח שאז מתגלץ הארת המוחין... ובזו הלילה מתגלה אור השכל והאמת והאמונה, וחופף בלילה הזה על כל זרע ישראל, ואז כשתשיב לבנך תשובה זו ותגיד לפניו את כל הסיפור הלז, אז בודאי יכנסו דברי האב באזני הבן ויאמין באמת ביציאת מצרים."

בליל הסדר יש גילוי של "אור השכל והאמת והאמונה". לכן, דווקא בלילה זה, דברי האב נכנסים עמוק ללב הבן בצורה שאינה אפשרית בימים רגילים. זהו זמן חינוכי מיוחד ונדיר שאין להחמיצו.

הוראות מעשיות לליל סדר מרומם עם ילדים

לאחר שהבנו את הרעיונות העמוקים, הבה נפנה להוראות המעשיות שיאפשרו לנו ליישם רעיונות אלו הלכה למעשה:

1. התאמה אישית לכל ילד

"ליל הפסח וסדר ההגדה מיועד לילדים - ויש להקפיד לדבר אל כל ילד וילד לפי הבנתו ושכלו". כך מודגש הרמב"ם, וזו נקודת המוצא לליל סדר מוצלח. לדוגמה: לילד בן שלוש אפשר להסביר בפשטות: "היינו עבדים ועכשיו אנחנו חופשיים", ולהמחיש זאת עם תנועות ואביזרים. לילד בן עשר אפשר להרחיב ולדבר על המשמעות העמוקה של החירות ועל הניסים המופלאים שקרו ביציאת מצרים, ואפשר אף לשאול אותו שאלות מחשבה שיגרמו לו להתחבר בעצמו לרעיונות.

2. מקום מכובד לילדים בשולחן הסדר

"חישבו על הילדים - בתכנון מוקדם של ליל הסדר, חשוב כיצד לתת יחס מועדף לילדים, תנו להם גביעים, יחדו מקום מכובד עבור כל ילד, בכדי שהילדים יהיו חלק בלתי נפרד מהסדר, והרי הילד הוא הסיבה וה'חפצא של מצוה' שעל ידו הנכם זוכים לקיים מצות 'והגדת לבנך בשלמות'."

מעבר לכרטיסי מקום מעוצבים וגביעים מיוחדים, אפשר גם להכין מראש תפקידים לילדים לאורך הסדר: מי אחראי על מזיגת הכוס והגבהתו, מי על העברת המצות, ומי פותח את הדלת לאלהיה הנביא וכדו'. תפקידים אלו יעניקו לילדים תחושת משמעות ומעורבות.

3. התמקדות בסיפור יציאת מצרים

"העיקר הוא הסיפור - עיקר המצוה הוא לספר ולהעביר לילדים את סיפור יציאת מצרים... להגיע אל העיקר והוא השלב של הסיפור בזמן שהילדים עוד ערניים." זהו עיקרון מפתח: אם הילדים כבר עייפים בשלב של "מגיד", אין היסוס - אפשר להקדים את סיפור יציאת מצרים לשלב מוקדם יותר, כשהילדים עדיין ערניים. המצוה היא הסיפור, והסדר הוא אמצעי, לא מטרה.

4. חידושים ועניין בסיפור

"מכירים את הסיפור - רוב הילדים מכירים כבר את בסיס הסיפור ממה ששמעו מאת המחנך בחיידו. לכן חשוב מאוד להוסיף תיאורים נוספים, לעניין במדרשים ולהביא עיבורים זווית ראייה אחרת שיעניין אותם." אבא שמכין מראש מדרשים מעניינים, סיפורים ייחודיים או המחשות ויזואליות (כמו צפרדעים מפלסטיק לתיאור מכת צפרדע או צמר גפן בצבע אדום להמחשת מכת דם), יצליח לרתק את ילדיו לסיפור, גם אם שמעו אותו כבר פעמים רבות.

5. עידוד לשאלות ויצירת סקרנות

"אם לא שואלים - יש עניין לעשות שינויים בכדי שהילדים ישאלו, אולם לפעמים מחמת שהילדים כבר מכירים את המנהגים הם כבר לא שואלים, ולכן אפשר לעודד שאלות." הטכניקה של "הפתעות מתוכננות" יכולה לעבוד היטב: להניח חפץ בלתי רגיל על השולחן, לשנות סדר מסוים שהילדים רגילים אליו, כל אלה יעוררו שאלות וסקרנות.

6. פתיחת הילד המופנם

"לפעמים צריכים לדרבן את הילד - יש ילדים שסגורים ואינם מדברים וצריכים לעודד ולדרבן אותם בכדי שיספרו מה שקורה איתם, לראות שהילד לא יהיה סגור ומופנם אלא לפתוח אותו. כך מרומז בפסקה בהגדה 'שאינו יודע לשאול, את פתח לו'." לילד ביישן במיוחד אפשר להכין מראש שאלה או תפקיד פשוט שבו יוכל להצליח, ולשבח אותו על כך. אפשר גם להשתמש בטכניקת "השאלה הפתוחה": במקום לשאול "האם אתה יודע למה אוכלים מצה?" (שאלה שמאפשרת תשובה של מילה אחת), לשאול "מה הדבר המעניין ביותר שלמדת השנה על חג הפסח?"

7. אווירה חיובית ורגועה

"דוגע ושלוה - לפעמים מרוב להיטות אחר קיום המצוה, מתעורר כעס ולחץ בזמן הסדר, ויש להיזהר

מכך מאוד מאוד, מכיון שבזה מאבדים את כל השלמות של מצות סיפור יציאת מצרים, מאחר שהדברים צריכים להיות נכנסים ללב, ובזמן של כעס ורוגזה קשה מאוד להכניס ולהחדיר יסודות האמונה."

ההכנה המנטלית לליל הסדר כוללת גם הכנה רגשית: לקבל מראש שלא הכל ילך בדיוק כמתוכנן, שיהיו רגעים מאתגרים, ושזה בסדר. אווירה רגועה ונעימה חשובה הרבה יותר מדקדוק בכל פרט. לעיתים קרובות, דווקא הגמישות והחיון יאפשרו לילדים לספוג את המסרים העמוקים של הלילה.

8. מתנות ומשחקים להגברת הערנות והמעורבות

"מתנת אפיקומן - בכדי שהילדים ישתפו פעולה והיו ערניים יש לפעמים צורך למתנה, לכן יש מקומות שנותנים מתנת אפיקומן, עדיף לקנות את המתנה עוד לפני חג, ולתתו לילד אחרי שיושב שואל ומשתתף יפה, שזה בודאי ידרבן אותו יותר." "לגנוב את האפיקומן - יש עניין להתחרות עם הילדים, לנסות להחביא את האפיקומן, כדי שהילדים ינסו לחטוף ולגנוב את האפיקומן, דבר זה הוא אחד מהגורמים שהילדים לא ישנו וירדמו, כי הם כ"כ מצפים לכך."

חשוב להבהיר: "אין עניין לגנוב את האפיקומן אלא לחטוף". וכן: "לא חייבים לתת מתנה בכדי שיחזירו אלא צריכים לחנך שכשאבא מבקש נותנים לו". המתנה היא על ההתנהגות היפה של הילד, לא "תשלום" עבור החזרת האפיקומן.

9. הקפדה על מצוות אכילת מצה

"אכילת מצה - מצות עשה מדאורייתא לאכול מצה בליל פסח. לכן תדאגו ותוודאו שהילדים יאכלו כזית מצה. ובעיקר יש להחמיר בכך על ילדים שכבר הגיעו לגיל חינוך וכבר מבינים ענין אכילת המצות." מצוות האכילה הן חלק משמעותי מהחוויה החינוכית של הלילה. הכנת "כזית" מדוד מראש עבור כל ילד תקל על קיום המצווה, ומתן הסבר קצר לילדים על משמעות המצווה ימלא אותה בתוכן.

לסיכום:

ליל הסדר הוא הזדמנות חינוכית ייחודית וחד-פעמית בשנה. כפי שלמדנו בספר 'חז"ל, בלילה זה יש כוח מיוחד להעביר את יסודות האמונה והמסורת לדור הבא בדרך שתיחקק בליבם לעד.

האב, שמשתוקק לליל סדר מושלם, יכול עתה - בעזרת ההדרכות המעשיות והרעיונות העמוקים שלמדנו - להפוך את הדמיון למציאות. כאשר האב משקיע מאמץ הן בהכנה הרוחנית שלו (להיות בעצמו במדרגה שהוא מבקש להנחיל לילדיו) והן בהכנה המעשית (התאמה אישית לכל ילד, יצירת עניין, אווירה נעימה), הוא יוצר את התנאים שעליהם כתב האוהב ישראל מאפטא: **"ובזו הלילה מתגלה אור השכל והאמת והאמונה, וחופף בלילה הזה על כל זרע ישראל, ואז כשתשיב לבנך תשובה זו ותגיד לפניו את כל הסיפור הלז, אז בודאי יכנסו דברי האב באזני הבן ויאמין באמת."**

ליל סדר כזה לא רק יעביר את המסורת מדור לדור, אלא יתחבר את האב והבן, את המשפחה כולה, לחלק מאותה שרשרת זהב של מסורת ואמונה שמחברת את עם ישראל לדורותיו.